

Prokletije

(Nastavak)

ĐEROVICA (2656 m)

Usred izvorišta Ereničke rijeke, Kožnjarske, Ločanske i Pločičke Bistrice, između blago nagnutih travnatih visoravni, diže se tamna skupina raspucanih eruptivnih hridina, duboko izbrazdanih ledenjacima sa svih strana. To je Đerovica*, kulminacija naših Prokletija i sedmi vrh Jugoslavije.

Kao uspomena na ledeno doba ostao je oko Đerovice posijan niz lijepih glečerskih jezera, o kojima je napisao opširan članak ing. Božinović (vidi u literaturi). Sve do sredine ljeta spušta se čitav niz snježanika do njihove razine. Braneći se od toplih sunčanih zraka blještavim, zasljepljujućim refleksom, tope se polagano zapljuskivani sitnim valovima. Brojni potočići spuštaju se na zelene pašnjake i žuboreći nestaju u gustim prašumama Juničke, Dečanske i Vokš-planine.

Svakog jutra albanski pastiri, ogrnuti bijelim, narodnim kabanicama, izvode na pašu svoja stada. Pokatkada odjekuje kroz svečanu tišinu visoke planine po koji nama nepoznat napjev, a katkada i lavež ogromnih ovčarskih pasa, koji obično ljenio žmirkaju, jer nemaju na kome uposliti svoje oštre zube. Na Pločici, malom ljetnom naselju metohijskih pastira, ispod samog vrha Đerovice, pojavi se katkad mala kolona graničara u ophodnji, koja se stupajući po rosnom planinskom cvijeću pozdravlja s pastirima, svojim jednim susjedima. A kada padne prvi snijeg, svi se sele u niže predjele prema Metohiji, ostavljajući bregove zavijene maglom i mećavama.

Tako prolaze na Đerovici i godine, a da planinarska noga ne stupi na njezin vrh.

Kao ishodište za izlet na Đerovicu stoje nam na raspolaganju Plavsko-Gusinjska dolina sa zapadne strane, a Peć i Prizren sa istočne.

1. Od hotela na Plavskom jezeru postoji nekoliko varijanta, od kojih najljepša vodi preko krasnog Ridskog jezera (opširnije u slijedećem poglavlju), sedla Čaf Bagčes (2103 m) i Pločice (2070 m), a najkraća kroz dolinu Babinog Polja i preko Čaf Bagčesa. Obje varijante traju čitav dan hoda (oko 10 sati), a druga je naročito pogodna za povratak, jer je manje naporna.

2. Prizren (20.000 stanovnika) je najljepši grad na Kosmetu i u budućnosti važan turistički centar. Pod imenom Theranda poznat je već za Rimljana, a na vrhuncu razvitka bio je za cara Dušana. I danas postoje još stare tvrđave, manastiri i crkve, a i ruševine preostale iz krvavih

* Na jugoslavenskoj specijalnoj karti označena je ta kota imenom Đaravica, što je pogrešno jer je narod tako ne zove. U posljednje vrijeme uvlači se, naročito među srpske planinare, ime Đeravica, što je također pogrešno. Već u Dečanskoj hrisovulji iz XIV. stoljeća nalazimo ime Đerovica, a u tom obliku sačuvalo se i do danas kod Siptara skraćeno za jedan slog u Đerovic. Kod Siptara se čuje i ime Derviš Kom.

bojeva s Turcima i Arnautima. Prizren leži na samom podnožju Šarplanine (planinarska kuća na Stružju, 3 sata hoda, a Popova Šapka 9 sati), ali sve dok se ne dovrši pruga, koja će ga vezati s ostalim svijetom, nema ni govora o brojnijem posjetu turista. Za planinare koji se spuste sa Šarplanine, dolazi Prizren u obzir kao ishodište za Prokletije, odnosno Derovicu. Redovitom autobusnom linijom preko Đakovice ko Skivjana (45 km), a odavde preko sela Junika i dolinom Ereničke rijeke do istočnih Derovičkih jezera, i strmim usponom na vrh. Tura je za dva dana.

3. Peć je najpogodnije mjesto za ishodište. Dosta lako je dobiti prevozna sredstva do Dečana (14 km cestom), odakle postoje dvije varijante. Do nedavna su planinari išli dolinom Ločanske Bistrice do njenog izvorišta

Prokletije: Arnautska pastirčad s ovčarskim psom u izvorištu Kožnjarske Bistrice

Foto: Z. Poljak

pod Pločicom, i odatle na vrh (8 sati od Dečana), dok smo se mi odvezli po novoj šumskoj cesti dolinom Dečanske Bistrice na brdo Kožnjar i odatle šumskim stazama, također preko Pločice, stigli na vrh za 5 i pol sati. Osim toga je ovaj put i ljepši, pa ću zato u slijedećim redcima dati njegov opis, kod čega će čitatelju razumijevanje i orijentaciju mnogo olakšati geografska skica u prošlom broju.

Obratili smo se direkciji »Šumtrans« u Peći, i dozvolom susretljivog direktora, prijatelja planinara, uštedjeli 30 km pješaćenja cestom. Na snažnom kamionu odvezli smo se pložnom Metohijom, uz samo podnožje Prokletija, dižući usput silnu prašinu u arnautskim selima Ljubeniću, Streocima, Istiniću i Dečanima. U ovom posljednjem treba se prijaviti sa pograničnom dozvolom kod komande graničarske čete, jer se Derovica nalazi svega 2 km od albanske granice, a zatim skrenuti desno, ili u klisuru Dečanske Bistrice, ili nešto dalje u dolinu Ločanske Bistrice.

Uz Dečansku Bistricu, kamo smo se mi odvezli, smjestila se na samom ulazu u Prokletije, 16 km od Peći, usred lijepe kestenove šume impozantna historijska građevina, poznata pod imenom Visoki Dečani. Neobično visoka crkva za ove krajeve, sagrađena u romanskom stilu, kombinirana je od bijelog i ružičastog mramora, a pokrivena velikom olovnom kupolom. Kroz znameniti krasni portal ulazi se u unutrašnjost prilagođenu istočnom obredu i bogato ukrašenu freskama, koje su stare oko 600 godina, a sačuvane su kao da su od jučer. Čovjek ne zna da li bi se više divio vanjštini ili nutrini crkve, ili tome što je kroz ta duga stoljeća ostala čitava i neoštećena, preživjevši najezde Turaka, Albanaca i sva ratna komešanja, i što još i danas stoji na ovoj krvlju natopljenoj zemlji isto onako kao i pred 6 vjekova. Danas je crkva pod zaštitom Državnog konzervatorskog zavoda, a isto tako i njezina riznica s moćima kralja Stevana Dečanskoga, graditelja ove zadužbine. Konak koji je uz crkvu i manastir bio sagrađen za putnike i posjetioce na žalost je izgorio.

Pošto smo po običaju kušali kiselu vodu, koja izvire nedaleko crkve, produžili smo vožnju tjesnacem Dečanske Bistrice podno gustih šuma i stjenovitih obronaka Dečanske i Streočke planine novom šumskom cestom, koja je prava blagodat za posjetioce Đerovice. Nakon 10 km ugodne vožnje došli smo do naselja Kožnjara, gomile drvenih baraka, nastambe šumskih radnika i pograničnih stražara. S ovog mjesta, gdje se sastaju Kožnjarska i Dečanska Bistrica, uspinje se nova cesta u velikim zavojima na brdo Kožnjer. Na četvrtoj serpentini iskrcavamo se i šumovitim grebenom Kožnjara uspinjemo se sat i pol do raskršća na travnatoj čistini ispod Maja Rops, gdje skrećemo na lijevo.

Slijedeći sat put nas vodi istočnim obronkom Kožnjarske Bistrice. Prolazimo kompaktnim šumama bora munjike, koji je inače raritet i u pojedinim primjercima, a ovdje je jedinstven slučaj njegove raširenosti. Usput se zaustavljamo na mnogobrojnim izvorima hladne vode, i odmarajući se u hladovini slušamo pričanja pastira o neprethodnim prašumama pod nama, a čoporima vukova i divokoza, o divljim svinjama i medvjedima. Pokazuju nam s ponosom svoje ogromne ovčarske pse, i mi se divimo tim životinjama opasnijima i sličnijima vuku, nego psu, koji se ne boje napasti ni vuka, ni medvjeda, ni čovjeka. Svako veče, kad se spušta mrak, instinktivno se raspoređaju oko ovaca i rastrgali bi svakoga, tko bi ih pokušao napasti. Zimi se svako veče ukopaju u snijeg da se ne smrznu, i samo para, koja izlazi na mali otvor u snijegu, odaje njihovo skrovište. Kad nanjuše vuka, iskaču svi u jednom času, okruže ga posebnom taktikom i rastrgaju. Vuk im teško može nauditi, jer im vlasnici oko vrata privezuju ogrlice sa željeznim šiljcima, a vuk obično hvata za šiju. U našim krajevima vukovi nisu opasni za čovjeka, jer obično ne dolaze u čoporima.

Prelazimo Kožnjarsku Bistricu na mjestu gdje se raširila u lijepu dolinicu i napornim usponom za sat i pol stižemo do ljetnih pastirskih stanova na Pločici, travnate visoravni pod samom Đerovicom. Ovdje se nalazi i prijevaj Pločica (2070 m) sa karaulom, zadnjom odskočnom daskom za uspon. Gladne i umorne srdačno nas dočekuju vojnici-graničari. Dosadno im je samovati ovdje na visini i željno gutaju svaku našu riječ, dok mi gutamo njihove makarone. Pričaju nam o sebi i o životu na granici, a na rastanku nam daju upute za uspon na Đerovicu.

Ulazimo u silne rastrgane stijene među kojima se viju magle i razotkrivaju nam čas jedan, čas drugi vrh. Koji je od njih Đerovica? To ne možemo već sada odrediti, ali se pouzdajemo u kartu i kompas, pa odlučno ulazimo u maglu. Još sat i poč hoda i bit ćemo na vrhu. Na žalost već u početku griješimo i mjesto u sjeverni glečerski amfiteatar pod Malom Đerovicom skrećemo kraj jednog plitkog jezera, koje je zaokupilo našu pažnju, desno na zapad. Preko niskog grebena, niti ne opazivši pogrešku, prelazimo u drugu glečersku dolinu, koja se jugozapadno od Đerovice diže prema samoj granici. Na njenom dnu nalazi se nekoliko jezera koja na žalost radi magle nismo mogli vidjeti, jedino smo u dubini čuli ovce i njihova zvonca.

Prokletije: Skupina Đerovice s grebenskog puta na Koprivnik

Foto: Z. Poljek

Traverzirali smo neko vrijeme po lijevoj strani, nastojeći doprijeti do vrha doline, ali kad nam se pričinilo da već predugo idemo, krene moj suputnik Vlado lijevo gore, da razvidi teren. Bilo mi je hladno i dosadno čekati na vjetru i produžim dalje u magli, pazeći da ne prečujem Vladin poziv. Na kraju mi je moj pravac postao sumnjiv, ali tada je već bilo kasno. Na strmom kamenitom terenu, okružen maglom, posve sam izgubio orijentaciju. Stao sam dozivati Vladu, no jedini odgovor bila je moja vlastita jeka. Dozivao sam tako neko vrijeme, kad najednom opazim da mi je jeka postala višestruka, pa da mi se javlja čak i onda kada ja nisam zvao. Duskora se u magli ispod mene i sa svih strana orilo ime Vlado. Zapanjeno slušao sam neko vrijeme i tek kada sam čuo karakteristične zvižduke, uobičajene znakove albanskih pastira, dosjetio sam se da se to zabavljaju na naš račun. Upotrebio sam zatim zov hej-lop, ali je ubrzo bio i on prihvaćen, pa se duskora na daleko, s obje strane granice, razlijevalo silno dozivanje i zviždanje. Sjeo sam bespomoćno na jedan

kamen, želeći svako zlo nepozvanim pomagačima, i čekao što će biti dalje. Poslužila mi je sreća. Magla se na čas razrijedila i nedaleko od sebe opazio sam granični kamen. Prestrašio sam se u prvi čas i brzo izvadio kompas i kartu. Kamen je bio na jugu, znači, još sam bio kod kuće. Mogao je to biti jedino granični kamen broj 30. Odahnuo sam jer mi je sada pravac bio poznat i odmah poletio u protivnom pravcu. Ušao sam bez razmišljanja u stijenu koja se našla predamnom i stao se užurbano penjati. Bila je to sjeverna stijena Guri Zi-a (2470 m, u prijevodu »Crni kamen«) što sam tek poslije saznao. Eruptivne je građe i nije kršljiva, pa sam sretno prošao i neka problematična mjesta, gdje se danas više bez alpinističkih pomagala ne bi znao ni maknuti. Dokopao sam se grebena i produžio njime prema sjeveru. Nakon nekog vremena naišao sam u magli na mog nestrpljivog druga i zajedno s njim, preko Male Derovice i Derovičkog sedla produžio na najviši vrh. Magla nam je i nadalje sprečavala vidik, tako da smo jedino pomoću visinomjera ustanovili da smo na vrhu. Tek mnogo kasnije smo došli na to, da je na vrhu trebalo tražiti triangulacioni znak. No mi smo bili tako iscrpljeni, a naročito nas je izmorio zadnji sat uspona, da smo na vrhu odmah legli, i unatoč zime odspavali dobar sat vremena. A tada smo, jer je već bilo dosta kasno, počeli gotovo u trku silaziti i po strašno razrovanom terenu, skačući s kamena na kamen, provlačeći se među hridinama, sišli do karaule. Tako je završio naš izlet na Derovicu, kojega smo prije zamišljali kao kulminaciju užitka, a sada smo bili zadovoljni da nam je Derovica iza leđa. Međutim veseli graničari brzo su nam povratili dobru volju, i nakon tople večere zadovoljno smo legli na počinak.

PLAVSKO JEZERO I OKOLICA

Čakor i Dio. Ostavimo sada Peć, iz koje smo poduzeli tri opisane ture i pređimo u jedan novi kraj Prokletija, do Plavskog jezera, druge glavne polazišne točke prokletijskih vrhova. Opet ulazimo kamionom u tjesnac Pečke Bistrice, prolazimo kroz poznatu nam već Rugovsku klisuru i selo Kučište*. Odavle se cesta naglo uspinje kroz interesantne Kotlove, gdje se u proljeće ruše ogromni snježni usovi (lavine, ovdje ih zovu utrzi) zatrpavajući cestu snijegom, kamenjem i stablima. Zatim dolazimo do gooca Bjeluhe (oko 1350 m) gdje se lijevo odvaja staza koja preko sedla Dijela vodi najkraćim putem iz Metohije u Crnu Goru. Cesta se penje u mnogim zavojima na Čakor (1849 m), najviše sedlo u državi. Silan uspon moraju ovdje svladavati motorna vozila i često na užas šofera i putnika zataje jedva par metara od vrha, odakle bi se lako spustila i 30 km bez kapi benzina. Popeo sam se jednom dovdje biciklom, i dršćući od zime na hladnom vjetru, koji ovdje puše dan i noć, divio se nizu vrhova, zubaca i stijena, što se duž granice ljeskaju u žarkom rumenilu sunca na zalazu. Nezaboravno mjesto za svakoga tko prođe ovom cestom, jedinstvenom u Jugoslaviji.

* Ovdje se odvaja na desno šumska cesta, koja se preko Hadževića penje do planinarskog doma na Bogama, za sada jedinog u Prokletijama. Kuća je smještena na sedlu Murgašu pod Hajlom (2400), do čijeg vrha, stijene visoke oko 300 m, ima 4 sata. Stijenu su svladali beogradski alpinisti zimi 1951. g.

Samo pola godine ovdje se odvija promet, a drugom polovinom vladaju snježne mećave i tišina visoke planine u snijegu. Tek kasno u proljeće zabruje traktori i ralce, i jurišaju na sedlo, bušeći tunele u 4—5 m debelom snijegu, da čim prije osposobe za promet najvažniju prometnu vezu ovoga kraja. Na sedlu u otvorenoj cestarskoj kućici može se za nuždu i prenoćiti. Kad bi se ova zgrada adaptirala, bila bi jedna od najrentabilnijih planinarskih kuća u Jugoslaviji. Ljeti bi se ovdje zaustavljali planinari i putnici, a zimi skijaši, jer ovdje su tako lijepi tereni, kakvih se može još jedino naći na Šar-planini.

Preko Čakora je vrlo teško dobiti prevozno sredstvo do Plavskog jezera i zato ćemo krenuti pješice, za polovicu kraćim putem koji se kod

Prokletije: Arnautski pastiri na Lumbardskim pašnjacima.
Lijevo Derovica, desno Marjaš

Foto: Z. Poljak

Bjeluhe odvađa na lijevo od ceste. Vodi preko 1915 m visokog prijevoja Dijela, koji se nalazi 2 km južnije od Čakora, odijeljen od njega Djevojačkim Kršem (2046 m). Preko Dijela se od davnine odvijao karavanski promet između Metohije i Crne Gore, o čemu još i danas svjedoče mnoge izbljedjele ljudske kosti i travom zarasli šančevi, tragovi vječitih borbi, koje su se donedavna ovdje odvijale između polunomadskih plemena i trgovačkih karavana. Tek izgradnjom ceste preko Čakora, izgubio je Dio svoju nekadašnju važnost, no još i danas se ovdje često mogu naći iznemogli putnici, kako sjede na svojim zavežljajima, skupljajući zadnju snagu za trosatni silaz do Plava.

Plav. Plav je oveće crnogórsko selo sa čaršijom orijentalnoga tipa i nekoliko džamija, jer su stanovnici muslimani. Nedaleko sela na sjevernoj obali Plavskog jezera sagrađen je prošle godine velik turistički hotel, sa svim potrebnim komforom i kupalištem u projektu. Radi svog položaja ima posebnu vrijednost za planinare, jer u onom zabitnom kraju pruža

solidnu bazu za velik broj tura i izleta u nepristupačne krajeve Prokletija. Radi slabih prometnih veza, i jer je nepoznat široj publici, hotel je vrlo slabo posjećen. No zato je tim življe na zapadnoj obali jezera, gdje se svakog ljeta odvija osebujni logorski život pun zabave, pjesme i veselja. Svake se večeri među šatorima planinara, fiskužurnika i omladine pale logorske vatre, i tada uz obligatno okretanje janjca na ražnju, odjekuje svirka i pjesma preko cijelog jezera.

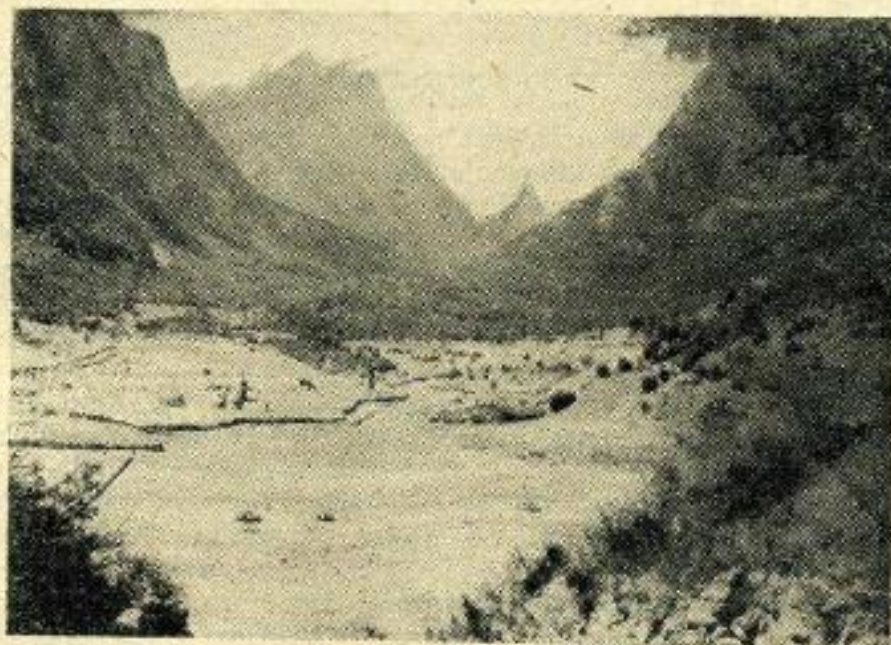
Plavsko jezero dugo je 2 km, a nalazi se na 901 m iznad mora, u prostranoj Plavsko-Gusinjskoj dolini, najvećoj glečerskoj dolini u našoj državi. Iz jezera izvire rijeka Lim, a hrani ga hladna Ljuča, koja izvire ispod Prokletijskih snježanika. Stoga jezero baš nije jako ugodno za kupanje, ali pruža obilje drugih mogućnosti, kao ribolov, veslanje i zimi klizanje na ledu. Plav je ishodište za mnoge lijepe šetnje i jednodnevne izlete: Ridski Krš s jezerom, Maja Rops, Marjaš, Pasji vrh, Visitor i Zeletin.

Ridski Krš i jezero. Opisat ću najprije jednu dvodnevnu turu, kojom smo obuhvatili prva četiri masiva. Dobro odmoreni, jer tura je naporna, krenuli smo jednog jutra prema Ridskom jezeru (1980 m). Opis puta do jezera izostavljam, jer ga je u prošlom godištu opisao ing. M. Božinović u svom zanosnom članku o Ridskom jezeru. Ovo romantično jezero, stisnuto među 300 m visokim, tamnim stijenama, tako je lijepo, da je svakog od nas duboko impresioniralo. Teško bi mu u našoj domovini mogli naći premca, i po ljepoti i po strahoti. Ovo mjesto kao da naročito privlači gromove, jer oko jezera nema ni jednog neoštećenog drveta. Mnogobrojna mrtva stabla stoje naokolo kao veliki bijeli kosturi, dok druga već leže povaljena među golemim kvarcitnim blokovima, a osušene im grane strše kao rebra neke pretpotopne životinje. Unatoč ljepote i romantike tog mjesta, obuzela nas je neka tjeskoba i osjećaj bespomoćnosti. Kao da smo došli između dva čina jedne dramske borbe između šume, prirodnih sila neba i stijene. Gotovo nam je odlanulo, kad smo ga ostavili i popeli se na Ridski Krš (2358 m, na karti Krš Bogičevica). Još jedan pogled u dubinu na nezaboravno jezero i zatim spuštanje na drugu stranu, prema Maja Spatit (2207 m). Drago nam je bilo kad smo u toj samoći sreli prve žive stvorove, dva naša graničara, i zavezli s njima u prijatan razgovor. Pokazali su nam kao znamenitost ovoga kraja stjenoviti Ujkov Krš (2275 m), interesantan eruptivni stožac visok oko 200 m, ali nepristupačan sa svih strana. Rado bi pokušali uspon, jer smo sa sobom ponijeli alpinističke rekvizite, ali Ujkov Krš je granična kota, pa su nam graničari preporučili da ga se okanimo, jer je u blizini upravo tih dana ubijen jedan naš stražar. Naravno da smo ih poslušali i oprostivši se od njih krenuli uz granicu do sedla Čaf Bagčes (2103 m) preko blago nagnute visoravni, koju na jugu omeđuje 2300 m visoki granični greben. Na sjevernom kraju visoravan se strmo spušta u krasnu dolinu Babino polje, nekad korito velikog glečera, a danas bujni pašnjak s mnogim pastirskim stanovima.

Maja Rops i Marjaš. Sedlo Čaf Bagčes usječeno je između graničnog grebena i Maja Rops, a preko njega vodi neobično interesantan graničarski put preko bačila Rops, Boks i Pločice na Đerovicu (4 sata hoda) sa krasnim vidikom na dolinu Kožnjarske Bistrice i niz vrhova sve do barijere Krš Čvrlje. Od sedla se uspinje jedan sat južno stožasti vrh Maja Rops (2502 m). Dosta naporan uspon, ali veoma zahvalan. Pogled sa vrha

je izvanredan, naročito na Đerovicu i snijegom išarani zubasti granični greben. Zatim grebenom nastavljamo dalje na sjever prema Marjašu (2530 m), jednom od najljepših vrhova Prokletija, i po obliku i po razgledu. Na kojem se god vrhu Prokletija nalazili, uvijek privlači znatiželjni pogled Marjašova osamljena, gigantska piramida, strma i nepristupačna.

Pasji vrh i Starac. Greben se dalje nastavlja preko Pasjeg vrha (2406 m), zatim preko kota 2243 i 2281 do Starca (2426 m), koji u prvi čas izgleda mnogo niži nego što je u stvari, i tek dvosatni uspon, najprije kroz gustu klekovinu, a zatim preko gnajskih blokova, obraštenih žutozelenim lišajem, dokazuje da smo ga podcijenili. Sastoji se od tri vrha, koji amfiteatralno zatvaraju dolinu Pazarište otvorenu prema sjeveru.

Prokletije: Ropojanska dolina s Majom Kakiš

Foto: Z. Poljek

Greben se dalje spušta do prije spomenutog sedla Dijela, a odatle za tri sata do Plava.

Karakteristika je ove planinske skupine dosta blagi, 2200—2400 m visoki greben, koji zimi predstavlja lijepi skijaški teren. Zato je hvalevrijedna zamisao P. D. »Đerovica« u Peći, da se u najskorije vrijeme u Raškom Dolu, ispod Marjaša, sagradi planinarsko-skijaški dom i time ove krajeve otvori zimskome športu.

Visitor i Zeletin. Za posjetioce Plavskoga jezera predstavlja naročitu atrakciju uspon na Visitor (2210 m), koji se strmo diže nad samom zapadnom obalom jezera u visinu od kojih 1300 metara. Čudan je ovaj vrh. Naoko izgleda mnogo niži i pristupačniji, tako da se mnog: neiskusni izletnik zaleti uzbrdo, ali nakon dva sata mukotrpnog penjanja kapitulira, te se vraća natrag, ili zadnjim snagama, nakon daljnjih dva sata penjanja, stigne na vrh preumoran za uživanje koje mu se pruža. Zbilja rijetki slučaj: 1300 m tako jednoličnog, oštrog i neprekidnog uspona, da i snažnija konstitucija podlegne, ne samo fizički nego i psihički, nadajući se stalno

vrhu, koji nikako da dosegne. Inače Visitor, radi krásnog vidika i prilike za «avionski» snimak na jezero, ostaje u ugodnoj uspomeni. Kod uspona se treba držati čim više lijevo, a kad se dosegne greben, koji je vrlo oštar, treba pažljivo «odjašiti» na njemu do vrha.

Druga strana Visitora je mnogo ugodnija: šume i pašnjaci, a iznad njih stjenoviti Zeletin (2125 m), koji u stvari čini s Visitorom zajedničku skupinu. Iza njega, u daljini, ljeskaju se na suncu Komovi, kao dvije gigantske raspucane glave šećera. Najzgodniji je silaz sa Visitora prema Gusinju, preko 1862 m visokog sedla pod Grebenom. Sa sedla se prije silaza treba prošetatí do lijepog Visitorskog jezera (1920 m). Jezero nije označeno na specijalnoj karti i treba ga pažljivo pratiti ispod vrha Grebena, u izvorištu Murinske rijeke. Silaz do Gusinja sa posjetom jezeru traje oko 4 sata hoda.

U SRCU PROKLETJA

Sve ove gorske skupine o kojima je bilo govora u ovom članku, zapravo su samo mali dio onog velegorja što se pruža od Skadarskog jezera do Metohije i Ibra pod imeñom Prokletija ili Sjeverno-albanskih alpa. Prvo ime uveo je naš geograf Cvijić, a drugo Nijemci. Novija istraživanja ustanovila su međutim da to nije jednostavni planinski lanac jedinstvene građe (Metohijsko skretanje Dinarskog sistema po Cvijiću), već dvije potpuno različite oblasti, oštro odijeljene. Istočna, u kojoj dominira naša Derovica nastavlja se južno od Bosansko-hercegovačkih flišnih planina, blagih je oblika, bogata vodom, i paleozojske građe, a zapadna je nastavak Dinarskog krša i sa Maja Jezerce (2693 m) kulminacija dinarskog sistema.

Usred tog vapnenačkog dijela između naše Plavsko-Gusinjske doline i albanske Valbone, dviju najvećih glečerskih dolina na Balkanskom poluotoku, pruža se najviši i najstrašniji dio tog velegorja koje narod zove Bješkati e Nemuna (Proklete planine). Samo na ovaj veličanstveni stjenoviti vapnenački dio mogu se odnositi Cvijićeve riječi: »To je bez sumnje jedan od najkrševitijih i najvećih lanaca na Balkanskom poluotoku, koji svojim nazubljenim vapnenačkim grebenima i snijegom pokrivenim črkovima čini imponantan utisak, te zbog svoje divljine ulijeva strah i zebnju«.

Gusinje. Na sjevernom podnožju tog zabitnog kraja smjestila se, okružena sa tri strane albanskim teritorijem, naša neugledna muslimanska varošica Gusinje kao baza stvorena baš za planinara. Nalazi se u Plavsko-Gusinjskoj dolini, na protivnoj strani od Plava, upravo na mjestu gdje su se nekad sastajale rijeke leda, spuštajući se iz prokletijskih visina prema Plavskom jezeru.

U Gusinje smo stigli jedne ljetne večeri u rasklimanom crnogorskom autobusu, što »redovito« saobraća iz Andrijevice. U mjesnom hotelu, koji ima svega jednu sobu, rezervirali smo si noćenje, a zatim pošli da razgledamo znamenitosti gusinjske čaršije. Bila je nedjelja i mnogo svijeta šetalo je naokolo ili sjedilo pred kućama razgovarajući i pušeći smrdljive lule, u kojima je možda bilo i duhana. Saznali smo da je senzacija toga dana bilo prikazivanje jednog američkog filma, i jer broj karata nije bio

ograničen, u sveopćem juršju zauzeli smo i mi svoja mjesta, na opasno rasklimanim stolcima. Film se prikazivao u devet činova od kojih smo mi izdržali četiri, a zatim smo izašli napolje i našli se u potpunom mraku, bez mjesečine i ulične rasvjete. Pokušali smo se kroz ovu pomrčinu probiti do našeg hotela, ali smo jadno zaglibili u jednom potoku, koji je tako zamršeno vijugao, da smo izgubili volju za daljnjim prodiranjem. Zaustavili smo jednog slučajnog noćnog prolaznika, koji je u mraku izvježbano napamet preskakivao nevidljive opasnosti, i zamolili ga da nas izvede na put. Uljudno nam je rastumačio da se nalazimo na dobrom putu, i da nam ne treba boljeg vodiča od potoka, jer je taj identičan sa putem. Gusinjani su naime tako puni praktičnog duha, da ulice noću koriste za natapanje svojih vrtova, jer su noću i onako neupotrebljavane. Došli smo napokon i do našeg hotela, sretni da se te noći nismo okupali. Po drvenim stubama, od kojih je svaka škripala u svom vlastitom tonu, ušli smo u mračni hodnik, gdje bi po uputama morali naći našu sobu. Pipali smo naokolo ali smo mjesto kvake svuda napipali samo zid od pletera. Na jednom mjestu dao se pleter malo pomicati i tu smo našli vrata. Uprlj smo malo jače i upali u jednu sobu, čiji su nam stanovnici razjasnili, da nismo pogodili vrata, nego da smo srušili njihov zid, ali su nas rado uputili do naše sobe. Spavali smo ugodno, jedino nam je bilo nešto prevruće, jer se prozor iz nepoznatih razloga nisu dali otvoriti. Ujutro smo konstatirali da su zabijeni čavlima.

Trojan i Popadija. Već prije smo sastavili putni plan za upoznavanje našeg dijela centralnih Prokletija, u kojem smo predvidjeli tri jednodnevne ture sa Gusinjem kao polaznom točkom. Prvi je na redu bio vapnenački Trojan (2183 m) s Popadijom, 8 km dugi granični greben. Put se najprije penje grebenom šumovite Kodre i nakon koja tri sata uspona zalazi pod Trojanovim stijenama u veliko, nepregledno polje krša i vrtača. Vapnenac je ovdje tako bogat krškim oblicima, da bi se čovjek mogao i čitav dan zadržati promatrajući ovaj divlji nered u kojem se postepeno gubi pastirski put. Naravno imponiraju svojim interesantnim oblikom velika prirodna vrata od kamena. Čitave sate znojimo se prodirući kroz taj divlji teren prema Popadiji i divimo se putem stjenovitim šiljcima koji su se visoko iznad nas okomili na samoj granici. Prilično umorni stižemo pod škrljastu, travnatu Popadiju (2058 m), koja je pravi čilim u usporedbi s dosadašnjim kršem. Okrijepljeni na jednom potočiću, probijamo se na sedlo pod Karaulom (1915 m) i zastajemo zadivljeni pogledom koji se odavde pruža. Ispod nas u dubini od 600 metara proteže se Vojuša, krasna dolina alpskog tipa, a iznad nje dugi lanac oštih vapnenačkih zubaca, koji se kao neka orijaška pila uzdižu od Gusinja do granice. Narodna mašta prozvala ih je Vezirovom Bradom, vjerojatno gledajući u svakom zupcu čuperak sjede, u vis okrenute brade. Vojuša se pruža sve do albanske granice, gdje se kao prirodni bedem diže 1000 metara visoki Zastan sav išaran snijegom, koji se odvaja od Vezirove Brade i veže na Popadiju. Ova slika ne zaboravlja se čitav život. Vezirova Brada, Grbajski Zastan i Vojuša, najljepše je što smo do sada vidjeli u Prokletijama.

Bez riječi silazimo Vojušom prema Gusinju, osvrćući se stalno na divnu panoramu obasjanu suncem na zalazu, i stvaramo odluku: Sutra na Vezirovu Bradu.

Vezirova Brada. Slijedećeg jutra uspinjali smo se nas dvojica u brzom tempu prema pastirskim stanovima na Vezirovoj Bradi. Tu su nas po dogovoru čekali dva graničara, koji su nas imali pratiti na današnjem putu. Bila su to dva mlada seljačka momka s kojima smo se ubrzo sprijateljili. Nisu doduše potpuno shvatili bit planinarstva, ali su ipak rado pošli s nama. Nakon što smo se opskrbili vodom, popeli smo se na travnati greben ispod kote 1780 m, i krenuli prema jugu. Postepeno je trave nestajalo i počinjao ljuti krš, koji se sve više dizao i nakon 6—7 km prelazio albansku granicu. Napredujući u tom pravcu, zašli smo negdje oko Maja Petkajs (2119 m) u pravi labirint vrtača i stijena. Jedna lijepo razvedena stijena veoma nam se svidjela, pa smo pokušali nagovoriti naše pratioc da pođu s nama. Izvadili smo kompas i kartu i uvjeravali ih da je to najbolji put. Međutim oni su tvrdili, premda nisu nikad još bili ovdje, da se treba spustiti oko 100 metara i sigurnim putem zaobići stijenu, u kojoj da nas čeka očita smrt. Kao neoboriv argument naveli su da su oni nama, a ne mi njima dodijeljeni kao vodiči. Pa kad smo shvatili, da oni o alpinizmu baš nemaju najljepše mišljenje, počeli smo s njima nizbrdo, a zatim ušli u područje tako divljeg i rastrganog krša, da to ne bi mogla opisati ni najbujnija pjesnička mašta. Na lijepim egzemplarima škrapa, ponora i pukotina obilno smo upotrebili sve naše sposobnosti za skok u vis, u daļ, a i u dubinu, a osim toga smo puzali, jašili po oštrim bridovima i dizali jedan drugoga na težim mjestima.

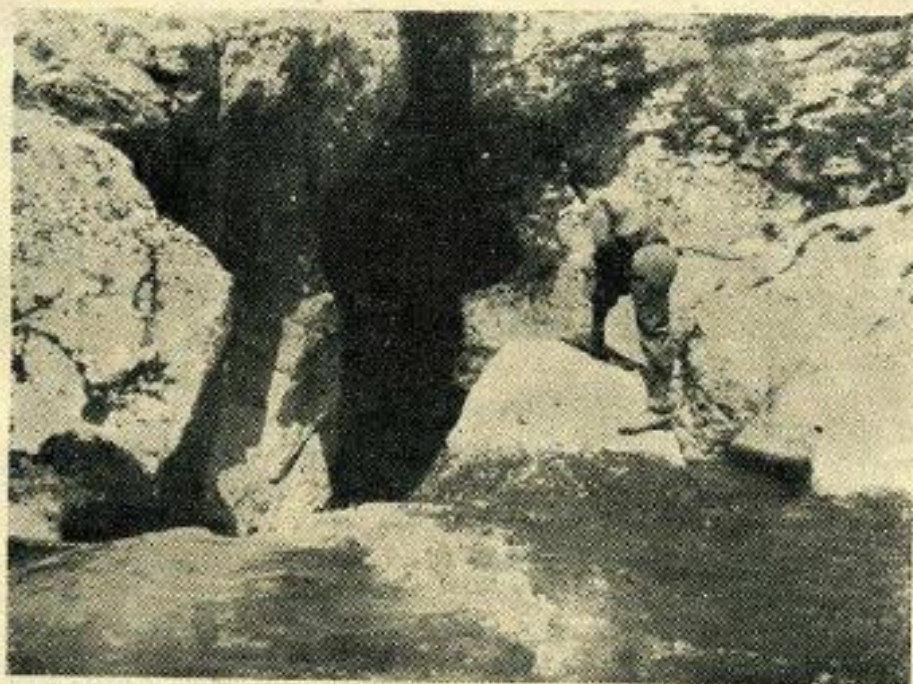
Potpuno smo se prepustili vodstvu naših vodiča, jer sad se više ni sami ne bi znali snaći u ovoj kamenitoj pustinji. Hladnokrvno smo se divili bogatstvu oblika, po kojem smo već satima žonglirali kao vjeverice, pržeći se na žarkom podnevnom suncu. Negdje oko podne naišli smo na jednu široku pukotinu, na čijem dnu smo u gustom hladovini vidjeli otočić snijega, i par metara bujne zelene trave. Naši pratioci stali su jednoglasno hvaliti ljepote ovoga mjesta, tvrdeći da je to najljepši detalj na Vezirovoj Bradi. Priznajem da smo ih rado poslušali, i za čas smo zajedno s njima uživali u toj hladnoj rupi, sišući svaki po jednu grudnu snijega.

Ova idila na snijegu trajala je kojih pola sata, kad se najednom iznad nas pojavila jedna obrašena raščupana glava, iz koje su nas dobroćudno promatrala dva začuđena oka. Bio je to jedan albanski pastir, koji je izdaleka gledao kako smo nestali ovdje u kršu, pa nas je zabrinut potražio i našao zahvaljujući našem kihanju, koje se je nadeleko čulo u ovoj grobnoj tišini. Izvukli smo se iz ovog prirodnog hladnjaka, i po užarenom kamenju stali slijediti našeg novog vođu, koji nas je nekom čudnom jezičnom mješavinom uvjeravao da ovaj kraj pozna kao svoj džep. Išli smo tako pod njegovim vodstvom skoro jedan sat, i napokon stali ispod jedne kršljive stijene, gdje je njegov džep vjerojatno svršavao, jer dalje nije znao. Zahvalili smo se i srdačno porukovali, a on se, iskreno nam zaželimši sretan put, izgubio među stijenama.

Sada je započela živa diskusija, u kojoj smo uspjeli dokazati našim vodičima da jedini mogući put vodi preko ove stijene i da ne bi bilo pravilno vratiti se prije nego je zadatak izvršen. Prije uspona morali smo svečano obećati, da nas dvojica nećemo upotrebljavati uže i klinove, jer bi se čovjek s njima mogao samo zaplesti i pasti dolje. Nakon toga popeli smo se tih 50 metara, kod čega su se puške naših drugova pokazale kao vrlo nespretna, jer su rušile svu silu kamenja. Dok smo se ja i Vlado na

vrhu divili krasnoj Ropojanskoj dolini duboko ispod Vezirove Brade i panorami prema Bjeliču koji se dizao na drugoj strani, njih dvojica su se uzbuđeno uvjerali da im je to bio najopasniji pothvat u životu, da na ovo mjesto još nikada nije stupila ljudska noga, a i neće više stupiti. Zatim su se na jednom neopasnom mjestu postavili u vrlo opasnu pozu, i tu smo im morali snimiti par snimaka, kojima će kasnije kod kuće plašiti članove svoje porodice.

Htjeli smo još do jedne krasno razvedene stijene, okićene elegantnim šiljastim tornjićima, ali jer nismo mogli ustanoviti da li pripada Jugoslaviji ili Albaniji, a bilo je osim toga već i dosta kasno, odlučili smo se

Prokletije: Grlja, ponor rijeke Vruje u Ropojani

Foto: Z. Poljak

za povratak. Izgleda da je to bio najveseliji dio puta, premda smo na svakom izvoru hladili opaljenu kožu, kao nezaboravnu uspomenu toga dana.

Ropojana. Preostalo nam je da posjetimo još samo Bjelič, kojem smo se čitav dan divili s Vezirove Brade. Rano u jutro slijedećeg dana krenuli smo u selo Vusanje, nekad zloglasno razbojničko gnijezdo, gdje je ulaz u najromantičniji kraj Prokletija. Ovdje je naime ulaz u Ropojanu, divnu dolinu alpskog tipa, pravi biser Prokletija. Stisnuta je između okomitih zubaca Vezirove brade i snježnog Bjeliča. Kroz nju se spušta hladna Vruja, koja se hrani na vječnom snijegu centralnih Prokletija, i baš ovdje na ulazu u dolinu propada sa zaglušnom bukom u zemljinu utrobu. Oprezno smo se približili rubu ponora, zvanog Grlja, i sa grozom promatrali veliki slap kako nestaje u hladnoj, mračnoj dubini. A svega 200 metara niže od toga mjesta Vruja se opet pojavljuje na danje svijetlo i kao da se nije ništa dogodilo, mirno teče dalje prema Gusinju. Pratili

smo na površini zemlje njezin podzemni tok, i naišli na široke pukotine iz kojih je sve do nas dopirala podzemna tutnjava podivljale rijeke.

Potreseni tim veličanstvenim krškim fenomenom produžili smo Ropojanom, koja postaje sve uža i tijesnija i nakon dva sata krasne šetnje, kod velikog planinskog jezera Ličeni Gštars (1238 m) okruženog crnogoričnom šumom prelazi u Albaniju. Zajedno s dolinom nastavlja se i stari karavanski put Peć—Skadar, koji se prelazeći u Albaniju preko sedla Čafa Pejs (1690 m), spušta u romantičnu dolinu Thethi (izgovaraj Sesi), po ljepoti ravnoj jedino Ropojani.

Bjelič. Od Ropojanske doline na zapad, duž same granice pružio se veliki neprohodni vapnenački masiv pun opasnih stijena, gūdura, ponora i velikih snježanika. Sve je to nagomilano bez ikakva reda i bez ikakva puta — to je Bjelič.* Počevši od Maja Zastan pa preko Maja Rosit (2522 m), M. Kolac (2530 m), M. Mijuš (2545 m), i bezbroj drugih bezimernih kota sve do klisure Valbone u Albaniji, sakupljeni su i koncentrirani svi oblici što ih može pružiti dinarski krš oblikovan glečerima i erozijom atmosfere. Danima bi se ovdje dalo penjati, fotografirati i promatrati, a da ne bi dosadilo. Tražiti u toj bezvodnoj kamenoj i snježnoj pustinji bilo kakav sistem ili jedinstveni greben bio bi uzaludan posao. Nakon krasnog opisa što ga je dao prof. dr. Gušić, najbolji poznavalac Prokletija («U Bjeliču» Plan. Vestnik 1935. g., Ljubljana) teško da bi o Bjeliču išta više mogli dodati.

Tko želi upoznati Bjelič naći će dobru bazu u dolini Žerovnice na njegovu sjevernom podnožju. Dolina se strmo diže sve do granice do sedla Čaf Bor (1858 m), koje oštro dijeli vapnenački Bjelič od škrljevastog masiva M. Borit (2035 m), Kadis (2102 m) i Sapit (2148 m). Evo kako prof. Gušić opisuje u spomenutom članku ovaj zanimljivi fenomen: «Neočekivano, naglo, jedna jedina oštra crta dijeli tu dva svijeta: na sjever od Čaf Bora prostire se zeleni svijet stare geološke građe, na jugu vlada karst. Snažno djeluje ova nagla promjena terena i granica je tako oštra, da dok čovjek još jednom nogom stoji na mekanom debelom sloju raspadnutog škrlja drugom nogom već traži uporište na glatkoj krečnjačkoj ploči ili među srhovima oštih škrapa. Diljem Dinarida na mnogo se mjesta javlja ovo sučeljavanje no nigdje nije tako očito i napadno kao ovdje na podnožju Bjeliča.»

Maja Jezerce. A sada na kraju našeg puta još nekoliko riječi o najvišem vrhu Prokletija. U Ropojanskoj dolini, otprilike u njenoj sredini odvaja se na lijevo uzbrdo slaba stazica, koja se penje do Zastanskih koliba i nastavlja dalje na jug dolinom kojom se nekad klizao ledenjački pritok Ropojane. Između Bjeliča i Maje Kakiš, imponantne 2400 m visoke raspucane piramide prelazi granicu i svršava prostranim kršnim amfiteatrom, nekadašnjim ležištem sjevernog ledenjaka M. Jezerce. Od ledenjaka danas je preostalo još svega 4—5 jezera što su se nanizala jedno iznad drugoga. U začelju tog amfiteatra, u dijelu koji se zove Popluk, diže se pet kilometara od naše granice veličanstveni masiv izbrazdan glečerima i lavinama sa dominantnim Maja Jezerce (2693 m), najvišim vrhom Prokletija (vidi sliku).

* Bjelič a ne Bjelić, kao što se često pogrešno piše. Usporedi Bioč (u masivu Maglića), koji je nastao od iste staroslavske osnove.

Gore: Maja Jezerce Foto: Dr. B. Gulić

Dolje: Oblici eroziije zapadno od Đerovica Foto: Z. F.

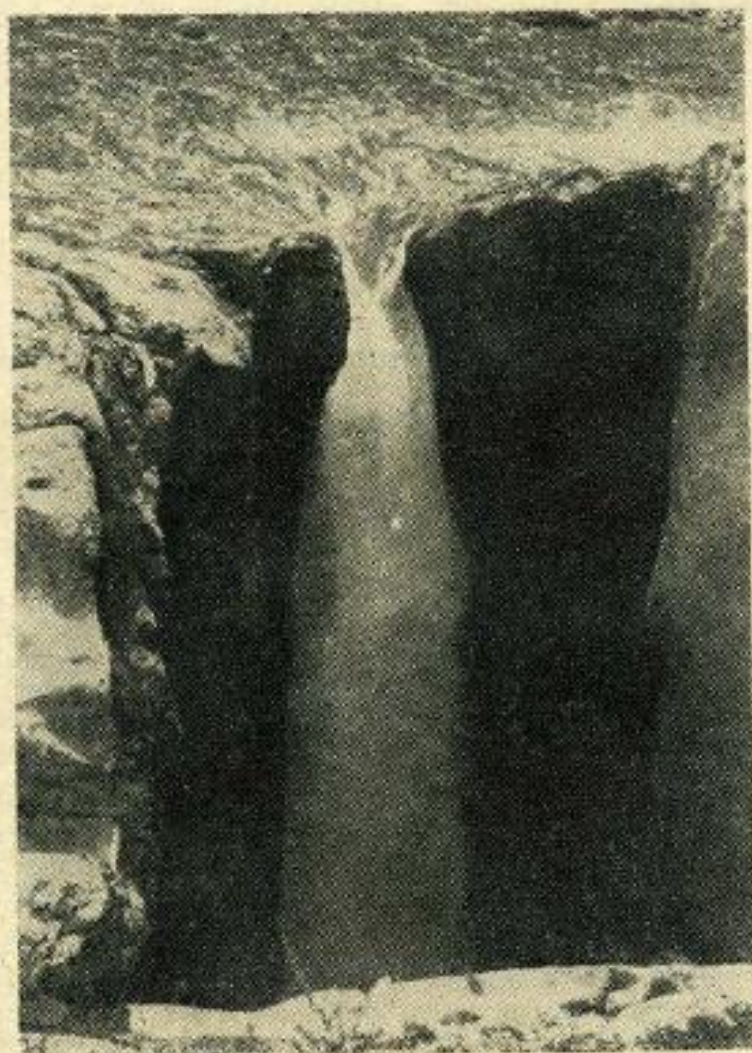

Lijevo: Prokletije — Maja Kakiš
Dolje: Prokletije — Maja Rosit
najviši vrh Bjeliča

Foto: Dr. B. Gušić

Mnogo je vremena prošlo i mnogo truda uloženo, dok je taj vrh dobio mjesto koje ga ide. Izostavit ću nabranje austrijskih, talijanskih i naših ekspedicija, koje su proučavale ovaj teren i spomenut ću samo to da su ga Talijani pred desetak godina precizno kartirali 1 : 100.000. Nažalost, ove specijalke nam nisu pristupačne, ali sumnje više nema, Maja Jezerce je najviša!

Prokletije: Ponor Vruje u Ropojanskoj dolini

Foto: Z. Poljck

Zadnja nama poznata ekspedicija u ovim krajevima boravila je ovdje ljeti 1947. g. Bila je to naša ekspedicija pod vodstvom prof. Gušića, koja se avionom spustila u Albaniju i pošla u sjevero-albanske planine s dvostrukim ciljem, alpinističkim i naučnim (prof. Gušić i prof. Roglić sa alpinistima Zupančićem i J. Copom). Po lošem vremenu kroz maglu i snijeg doprla je pod M. Jezerce i među ostalim učinila ovdje vrijedno otkriće, pronasavši na sjevernoj strani M. Jezerce ledenjak — jedini na Balkanskom poluotoku (na priloženoj slici visoko ispod najviših vrhova).

Da zaključimo. Vrijeme prolazi i pred našim se očima slika Prokletija svakim danom sve više mijenja. Novim putovima prodire kultura i civilizacija, djeca nekadanjih razbojnika postala su mirni seljaci, niču temelji stočarskih farmi, a novi rudnici obojenih metala (Murino) nagovještaju neslućenu budućnost. Istovremeno se pod okriljem golemih masiva, koji su još nedavno bili na karti Evrope jedino neispisano polje, naglo gase posljednji tragovi jednog interesantnog načina života, patrijarhalnog i polunomadskog života planinskih stočara, Dinaraca. Zajedno s tim anahronizmom koji postaje svojina historije, nestaje i jedini njegov očevidac starija generacija naših planinara, a da nam je na žalost ostavila vrlo malo o njima zabilježeno. Vrijeme je da naši današnji planinari preuzmu i ovdje svoju ulogu, da ostave udobne planinarske domove i nastave ozbiljnim radom, kao što su ga pred 20 godina sjajno započeli, skinuvši veo tajanstvenosti s nepoznatih prostranstava Prokletija.

RESUMÉ

Željko Poljak: La montagne de Proklétije

LITERATURA O PROKLETIJAMA

I. Naučna

Pregled naučne literature o Prokletijama publicirane do 1937. g. nalazi se u radnji dr. Branka Gušića: Prilog morfologiji Prokletija (Glasnik Hrv. Prir. Društva za 1937-8. g. Zagreb). Nakon toga kod nas je publicirano:

1. Gušić B.: Naučna ekspedicija u Sjevero-albanske planine. Ljetopis Jugoslavenske Akademije, knj. 55. Zagreb, 1949., str. 93.
2. Milojević B.: Visoke planine u našoj kraljevini. Beograd, 1937., str. 356.
3. Milojević B.: Sinjajevina, Visitor i Zeletin. Geogr. Vestnik, letnik XI, Ljubljana 1938., str. 71.

2. Planinarska (domaća)

1. Božinović M.: Deravica i njena jezera, Kroz planine, I. god. br. 1 i 2, Beograd, 1951. i 1952.
2. Božinović M.: Ridsko jezero, Naše planine, III. god., Zagreb, 1951.
3. Cerović B.: Maja Hekurave ili Deravica? Naše planine, Letnji almanah Srp. P. D. Beograd, 1939.
4. Cerović B.: Proljetni smuk u Prokletijama, Naše planine, Zimski almanah Srp. P. D. Beograd, 1940.
5. Debelakova M.: Prokletije, Österr. Alpenzeitung 1934., str. 329.
6. Gušić B.: Prokletije, Priroda, Zagreb, 1938.
7. Gušić B.: U Bjeliču, Planinski vestnik br. 5 i 6, Ljubljana, 1935.
8. Kušan F.: Nalazište runolista u s. i. Prokletijama, Hrv. Planinar 1936., Zagreb.
9. Kušan F.: Granicom Crne Gore i Albanije, Hrv. Planinar 1937. g., Zagreb.
10. Ledvinka J.: Visitor planina, Hrv. Planinar 1936. g., Zagreb.
11. Limić V.: Deravička jezera, Naše planine, Letnji almanah Srp. P. D. Beograd, 1940. g.
12. Pipan L.: Visitor nad Plavskim jezerom, Plan. vest. god. 1934., Ljubljana.
13. Stojanović I.: Sa alpinistima u Prokletijama, Kroz planine god. 1952., br. 2.
14. Urban S.: U predvorju Prokletija, Hrv. Planinar 1938.
15. Urban S.: Na vrhovima Prokletija, Hrv. Planinar 1938.
16. Vatovec S.: U Prokletijama, Hrv. Planinar 1936.

Na kraju htio bih izraziti zahvalnost svom učitelju prof. dr. Branku Gušiću, koji mi je pregledao rukopis, dao vrijedne sugestije i ukrasio članak sa izabranim fotografijama.

C) Plavsko jezero (901 m).

1. Visitor (2210 m); 3 i pol sata uspona od hotela na zapad. 2. Zeletin (2125 m); preko Visitorskih jezera još 3 sata. 3. Čakor; cestom preko Murine oko 30 km (odavde dalje kao pod 17A). 4. Dio; 4—5 sati. 5. Ridsko jezero (1970 m); 4 sata. 6. Krš Bogičevica (ili Ridski krš); još 1 sat. 7. Ujkov Krš (2275 m, granica!); još jedan sat. 8. Maja Rops (2503 m); preko Babinog polja (mliječni proizvodi) i sedla Čaf Bagčes (2103 m) 6—7 sati. 9. Derovica; od Čaf Bagčes preko stanova Boks, Rops i Pločice graničarskom stazom 4 sata.

D) Gusinje (917 m).

1. Visitor; preko Visitorskih jezera 5 sati. 2. Trojan (2183 m, granica!); preko Kodre 3 i pol sata. 3. Popadija (2056 m, granica!) i Zastan; kroz Vojušu 4 sata. 4. Vezirova Brada; najlakši prilaz iz Gusinja preko stanova na Vez. Bradi. 5. Ropojanska dolina; preko Vusanja 1 sat. Na početku doline (t. j. na ulazu) ponor Grlja, a na kraju, kod granice, jezero Ličeni Gštars (1238 m), sat i pol od Grlje. 6. Maja Borit (2035 m); dva i pol sata, Kadis (2102 m) još 45 minuta, preko lokava na M. Sapit (2148 m) ili Čaf Bor (1858 m, granica!) još 1 sat. 7. Bjelič; sa s. i. strane: Gusinje—Vusanje—Zarunica—Čaf Bor 4 sata. Sa j. z.: Gusinje—Vusanje—Ropojana—Zastanski stanovi (granica) 4 sata.

Alpinistički usponi mogući su u sjevernoj stijeni Hajle (2400 m, prepenjano zimi), Žutog Kamena (2522 m, prepenjano nekoliko smjerova ljeti), južnoj stijeni Maja Cetav (2460 m) u barijeri Krš Cvrlje, (prepenjana zimi i ljeti) i mnogobrojnim zubovima Vezirove Brade i Bjeliča (neke je prepenjala Slovenka Mira Debelakova još prije rata).

www.gusinje-plav.com
Hot Rafet